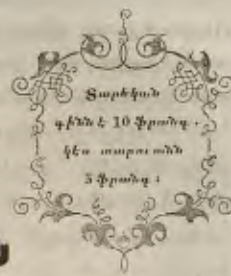

ԵՐԻՐԱՊԵՏ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 9.

1859

Բ. ՀԱՅՈՐ

ԳՅՆՐԱՏ ԿԱՏՈՐԸ

ԺԲ.

Աստուծոյ դատաստանը:

Ետեւեալ առտուան արեւը դեռ չծագած, եւ Աստուծոյ դատաստանական զանգակները դեռ չհնչած, քաղքին բոլոր բնակիչներն ոտքի վրայ էին: Ամենուն բերանն ու դիմաց վրան անկեղծ ցաւակցութիւն մը կ'երեւար, թէ եւ հրաշէկ խօսք (ստեփան) Հենրիկոսին ձեռքն անմիաժամ թող տալուն վրան ամէնքն ալ կը տարակուսէին, ի վերայ այս ամենայնի հոն կը դիմէին ուր վախերնին պիտի աճէր եւ ցաւակցութիւննին զգալի եղանակաւ պիտի դրդուէր:

Վախէնին բոլոր զանգակները ամէն աշտարակներէն ծանրութեամբ բայց միանգամայն սպառնալեօք հնչելու սկսան, եւ Գողգոթա լեռան վրայ եղած քաղմութեան՝ ամենուն աչքը քաղքին դրան ուղղուած ատեն, դատաւորներն եւ բոլոր եկեղեցական ու աշխարհական եղբայրութիւնները՝ խաչով ու դրօշով, թափօրաբար դռնէն դուրս կ'ելլէին, եւ ամենուն ձեռքի ծրագներուն բոցերը կը տատանէին, եւ կրօնաւորաց ապաշխարութիւն զարթուցանող երգերը, բաղմութեան ձեռքերը՝ անձկութեան ու ցաւակցութեան զգածմամբ իրարու կը միաւորէին:

Սպասողութեան ընկերացող բաղմութեան մէջ, Հենրիկոս ճերմակ պատմութեան մը հագած մերկ ոտիւք կը քալէր, իր առջեւէն չորս ծառայք կրակարան մը կը տանէին, որուն մէջ ածուխը՝ փորձութեան խօսք մէջ տեղն առած՝ կը բորբոքէր:

Երիտասարդին՝ երեսին գոյնը նետած էր, որովհետեւ ինչպէս որ քրիստոնէի մը կը վայելէ, պահօք եւ աղօթիւք մահուան պատրաստուած էր, որուն անմեղութեամբ կը դիմէր, բայց աչքերը՝ սրտին քաջալիրութեան եւ համակամութեան նշաններն էին:

Չորս մունչ եւ նոյնպէս գունատեալ անձինք, Հելմնտ, Ֆիլսթէնշթայն, Ռոպէրթ եւ Վիթթէքինտ՝ Հենրիկոսին քովէն կ'երթային, որպէս զի երիտասարդը քաջալիրութիւնը կորսնցրնելու, վհատելու ըլլայ, իրեն սիրտ տան. աս քաջ մարդկան՝ որոնք իրենց բարեկամին մինչեւ ցլետին շունչն ամէն ծառայութիւնն ընելու պատրաստ էին, ոչ որ կ'ընդդիմանար:

Գոնրատ վեհ ու բարձր ձիու մը վրայ հեծած, եւ արքունեաց փառաւոր բաղմութեամբ շրջապատած, Գողգոթայի վրայ՝ ուր աս հրոյ փորձը պիտի ըլլար, կը սպասէր:

Երբոր թափօրը Գողգոթա լեռն ելլելու ճամբուն կէսն ըրաւ, ապաշխարութիւն զարթուցանելու երգերը դադարեցան, եւ զգածմունքները ճնշող, խոր լռութիւն մը տիրեց:

Հենրիկոս աս վայրկենիս մէջ՝ իրեն կենացը ամենէն դժնդակ տեղը հասաւ, եւ նոյն տեղն՝ արեւելեան կողմը երկու աւազակաց մէջ կանգնուած խաչելութեան աշուրները դարձուցած ատեն, պատանին աւելի սրբոյ, քան թէ յանցաւորի տեսք ունէր: Կրակարանի մէջի կրակը գրգռեցին, ծուխը կը բարձրանար եւ ամէն կողմ՝ կը տարածէր, եւ բոցը կը փայլէր: Մէջի խօսքը հրաշէկ կարմրնալէն ետքը, եկեղեցականք «Ողբ» էն, երգելու սկսան: Բոլոր բաղմութիւնն աս երգին կ'ընկերանար եւ սրտի փրկչակեղծ կը բաղձար որ Էկիսհայմի Գոթեալն, որուն սրտին մաքուր ու անմեղ ըլլալը գիտէին, աս ծանր ամբաստանութեանէն ալ Աստուծոյ օգնականութեամբ ազատի:

Մէջ մ'ալ Հոլմփուրդ կոմսն իր սեւ զրահովն ու երեսը գոց սաղաւարտովը բաղմութեան մէջէն դուրս ելաւ եւ Ռատէպոլնին մօտեցաւ՝ որ կրակարանին քովն իր յաղթութեանը վրայ ուրախանալով կը կենար: Բայց հայրը ընդ իր գեղեցիկ բայց վախէն գունատած որդին՝ ապաշխարութեան պատմութեան տակ տեսնելը, եւ աչքերէն՝ հոգւոյն մէջ զգացած ցաւն ու վախը նշմարելը, հոն մէջ տեղը կանգնեցաւ կեցաւ, բայց բոլոր առաջադրածնէն ի դորձ գնել չէր կրնար:

Գոնրատ փորձը սկսելու նշանը տուաւ, Հենրիկոսին բարեկամները ծուխը դրին եւ կ'աղօթէին:

Աստուծոյ որ հրաշք մ'ընէ, իսկ Հենրիկոս հաստա-
տուն քայլերով յառաջ եկաւ, եւ հաւատովը զօրա-
ցած կրակարանին մօտեցաւ որ հրոյ փորձն ի գործ դնէ:

«Կէցէք, կէցէք», գոչեց ձայն մը դաշտին մե-
ջէն. «Կէցէք», գոչեց բոլոր բազմութիւնը եւ ժողո-
վըդեան մէջէն, լեռնի վեր՝ մութ կանանչ՝ որսորդի
դռնատով գեղացի մը կը վազէր. հապճեպն իր դէմքը
կարմրեցած էր, եւ քրտինքը գլխուն մազերն ու
բոլոր դէմքը ողողած էր: Վեր հասածին պէս եպիս-
կոպոսին առջին ծունր դրաւ, ձեռքն երգում ընելու
համար վեր վերցուց եւ գոչեց. «Գտեալն առիւժ է,
եւ այնպէս ճշմարիտ է ըսածս ինչպէս որ Աստուծով՝
բուն ժամանակին հասնիլս ստոյգ է. թէ որ սուտ կը
ղրուցեմ նէ, Աստուծոյ թէ ժամանակաւոր եւ թէ
յաւիտեանակաւն պատիժը զիս հարուածէ», Գեղացին
աս ըսելէն ետքն՝ ոտք ելաւ, եւ աչքը դաժանու-
թեամբ Կէրոյին դարձրնելով՝ որ որչափ ինք իրեն
ճիգ կ'ընէր ի վերայ այսր ամենայնի պլայլած էր,
ըսաւ «Գիտցած ըլլաս որ ես որսորդութենէ յոգնած
ըլլալով՝ թփերու տակ ան զառիվայրին վրայ պառ-
կած կը հանգչէի, ուր դուն աս երիտասարդն՝ որ
հիմայ հրոյ փորձէն պիտի անցնի՝ անամթաբար սրով
սպաննել կ'ուզէիր: Չեր՝ առուակին վրայէն ձիափա-
րելը տեսայ, բայց մտքէս չար բան մ'անցուցած չէի,
մէյ մ'ալ քու սուրդ փայլելու սկսաւ, եւ երիտա-
սարդն իմ կարծածէս շուտով՝ քու սրտիդ մեծ ցա-
ւովն, իր երկվարը մէկ կողմը քաշեց, եւ որովհետեւ
քու սուսերամարտութիւնդ օդոյն վրայ ինկաւ, քու
բռնութիւնդ զբեղ ձիէն վար կործանեց, ձին քու
ինչալովդ խրտեցաւ, կից նետեց, եւ ինչպէս կ'երեւայ
դուն անկէ վիրաւորեցար: Երիտասարդին՝ զբեղ ջրոյն
քովը տանիլն, քու բերնիդ, երեսացդ արիւնը լուալը
տեսայ, եւ երիտասարդը քու վրադ գլխով, քեզի
պէս անարժանի մ'ամէն ձեռքէն եկածն ըսաւ: Յան-
ցանքներդ խոստովանիլդ ալ լսեցի, անոր ալ վկայ եմ
թէ Էկիսհայմի դտեալն իր սրտին բարութեամբը
քեզի թողութիւն տուաւ, եւ թէ դուն ալ հաստա-
տեցիր թէ զիշխանուհին աւաղակաց մատնողը դուն
ըլլաս, եւ զինքը ասարանէ գինետունը խաւրած ըլ-
լաս: Եւ որովհետեւ ես մեծամեծաց գործքին մէջ
խառնուիլը չեմ սիրեր, անոր համար թփերու մէջ
պառկած տեղս հանդարտ կեցայ, բայց հիմայ քաղքին
դրան առջին հոս տեղս պատահելով լսելով, հոս
աճապարեցի եւ ահաւասիկ իմ ըսածներուս ճշմար-
տութեանը վրայ պատիւս ու կեանքս զոհելու պա-
տրաստ եմ»,:

Ընդամ մը ճշմարտութեան ծամբան բացուելէն
ետքն, ալ յառաջ երթալը գիւրին կ'ըլլայ, պոպէս
եղաւ նաեւ աս դէպքիս մէջն ալ, գեղացւոյն դեռ
խօսելու վրայ եղած ատեն, ուրիշ մ'ալ հրապարակի
մէջ մտաւ որ էր Հենրիկոսին վրայ՝ գիշերանց իշխա-
նուհւոյն հետ Ասիէն դարձած ատենը՝ նետն արձա-
կողը՝ եւ երիտասարդին հետ կուռի բռնուելով՝ ե-
րկվարէն ինկող եւ անոր աղնուակնութեամբը՝ մա-

հուրէ՛ աղատողը: Աս մարդը խղճին խայթէն յաղ-
թութեամբ, մեծ խաչին առջին եկաւ, կեցաւ եւ իր
տիրոջը՝ Ռատէպոունին նայելով անոր բոլոր չար խաղն
երեւան հանեց՝ թէ ինք Ագնէսին ասանկ ընելովը՝
կայսեր բարեկամութիւնը նորէն վաստակել կ'ուզէր եւ
այլն: Աս մարդն՝ իր խղճմտանքին յանկարծ արթն-
նալովը նաեւ ուրիշ բաներ ալ երեւան հանեց, որ
մինչեւ հիմայ թաղեալ մնացած էին: «Չէ թէ Հոխ-
ֆուրդ կոմսն էր, կ'ըսէր «որ զԿէրոյ ի սկզբան պա-
տերազմի գրգռեց, այլ ինք Կէրոյ իր մարդիկները
խթած էր որ Հոխֆուրդին դէմ ձեռքերնէն եկածն
ընեն, եւ աս բանս Հոխֆուրդին լեղին արեանը մէջ
մղեց. բայց ասկէ ինքն էր նաեւ որ իր գրացւոյն՝ Հոխ-
ֆուրդ կոմսին ամէն տեսակ յանդիմանութիւններն
ու թշնամանալից խօսքերը կը զրուցէր, որոնցմով Հոխ-
ֆուրդ ձանձրացած ըլլալով իրեն պատերազմի հրա-
տարակման թուղթը խաւրած էր: Ինք աս թուղթն
իրեն օգտին գործածելով կայսեր դիմած եւ զանի
իրը խռովիչ ամբաստանած էր, եւ կայսեր օգնակա-
նութեամբն անմեղին ամրոցը կործանել, ինչքը աւար
առնուլ եւ իրեն վրան ալ աքսորք հանել տուած եւ
անոր բոլոր ստացուածքը ժառանգած էր: Իմ տէրս
ասանկ մարդ մըն է. եւ նոյն ատենն իսկ երբ խեղճ
մարդուն ամրոցը կ'այրէր, իմ սիրտս ալ տոչորող
կրակ մը կը հիւծէր, եւ արդէն նոյն ատեն կ'ուզէի
աս խաբէութիւնն երեւան հանել. իմ աս տիրոջս
ծառայութեան մէջ ստիպուած էի շատ անգամ իմ
չուզելովս ալ անօրինիլ. բայց՝ երբոր ես վերջի ան-
գամ մ'ալ անօրինեցայ եւ աս Գտեալին սիրտը նետ
մ'արձակեցի եւ անոր հետ կուռի բռնուելով ինկայ,
երբոր ինք չէ թէ միայն ինծի կեանքս շնորհեց այլ
նաեւ զիս թող տուած գացած ատենը՝ «Աստուած
քեզի առողջութիւն տայ», գոչեց. առաջագրեցի որ
ալ անկէ ետքն ուրիշ մարդ ըլլամ: Ես խղճմտանքս՝
աս խոստովանութեամբ թեթեւցնելով՝ Աստուծոյ
կամքը կատարեցի, հիմայ ինչ որ ըլլամ նէ հոգս չէ»,:

Աս վայրկենիս մէջ՝ երբոր բոլոր բազմութիւնն
ուրախութեան աղաղակ մը հանեց, աշխարհածանօթ
եղած Ռատէպոունը՝ վերջի դատաստանի օրուան հա-
սածի պէս դողդողալու սկսաւ, եւ նոյն իսկ կայսրը
տեսաւ որ կուռութեամբ իր թագին աւաղակն հա-
մարածը՝ հրապարակաւ պաշտպանուելով արդարացաւ:

Հիմակ ալ զարկած էր ան ժամը՝ որուն մէջ
Լէոբոլտոս աքսորեալը պիտի կանգնուէր. որ երեսը
բանալով դաժան աչօք Ռատէպոունին երեսը նայեցաւ
ու գոչեց «Կը ճանչնամ զիս», Ասոր վրայ ալ ձեռքէն
ձեռքնոցն հանելով, ահիւ սասանած Կէրոյին ոտքը
նետեց՝ զինքը մահուան կամ կենաց մարտի հրաւի-
րելով:

Կէրոյ մենամարտութեան նշանը գետնէն չվեր-
ցուց, այլ դունտտալ եւ բոլոր անդամներովը դող-
դողալով գոչեց. «Սուտ եմ, բոլորն ալ սուտ է»,:

Երկայ գանուող եպիսկոպոսը ծուեցաւ եւ եր-
կաթի ձեռքնոցը վերցնելով կրակի մէջ նետեց: Բու-

ընդ ժողովուրդը լուծեամբ ըլլալու բանին կը սպասէր. եպիսկոպոսն երբոր տեսաւ որ երկաթի ձեռքնոցը կրակի մէջ կարմրեցաւ «Հիմա կարգը քեզի եկաւ Ռատէպոսն կոմս», ըսաւ, թէ որ վրադ եղած ամբաստանութիւնները սուտ են ցուցնուր. մահու եւ կենաց վտանգով զքեզ մարտի հրաւիրողին երկաթի ձեռքնոցն՝ մերկ ձեռքք բռնէ, թէ որ ձեռքդ անարատ կը մնայ, ան ատեն արգարութեան սուրը քու ամբաստանողդ կը ջախջախէ: Աս գործքովդ վրադ եղած ամբաստանութեան, մաքրէ սրբէ զքեզ այսչափ բազմութեան առջին:

«Շնորհք, ողորմութիւն», կը գոչէր Ռատէպոսն ծուր գնելով: «Ես ըրածներս՝ որոնց համար որ հիմա կ'անբաստանուիմ», չար ոգիէ կուրնալով ըրի: Շնորհք, ողորմութիւն: Կենացս միայն խնայեցէք, նետեցէք զիս բանտի մը մէջ, հոն կ'ուզեմ ապաշխարել, միայն կեանքս, կեանքս շնորհեցէք ինծի»:

Ժողովուրդն ալ չկրցաւ դիմանալ, աղաղակ մըն է փրթաւ, Ռատէպոսնին գլուխն անէծքներ կը թափէին որ այսպիսի անմեղ մը՝ ասանկ անօրէն խաղ խաղացած էր, եւ բազմութիւնը վրան յարձակելով զինքը կայսեր ձիուն ազդերէն՝ ուր ողորմելին ապականած էր եւ զին կը բռնէր, բռնութեամբ քաշեցին հանեցին եւ հետեւեալ վայրկենի մէջ իր դին Աստուծոյ նուիրեալ տեղն՝ ուր իր անօրէնութեանցը պսակը շինելու վրայ էր, գետինը տապալած կը կենար:

Աս գործողութեան քանի մը ժամ յառաջ, կայսեր պալատը բարի մարդու մը մեռնելու խուց դարձած էր՝ ուր բարեկամք, դրացիք եւ ծանօթք ժողուած, տրտում տխուր, կարծես թէ անբժշկելի հիւանդի մ'անկողնոյն քովը կը կենային. եւ միայն ընչասէր ժառանգներն իրենց ներքին ուրախութիւնը հազիւ կրնային բռնել որ արտաքուստ չցուցնեն. իսկ հիմա՝ քիչ մ'առաջ խոր տխրութեան մէջ եղող պալատը՝ հարսանեաց սրահ մը դարձած էր, ուր հիւրոց եւ հանգիստեաց երջանկութիւնը զամենքն ուրախութեան կը հրաւիրէր, ի բաց առեալ միայն մէկ անձ մ'որ միմուռով եւ տխրութեամբ գետինը կը նայէր եւ իր բախտին գէմ կը գողար:

Այսպէս տրտում կեցողն էր Աստուծոյ: Ինք Գողգոթա լեռան վրայ անտարբեր պաղութեամբ կեցած կը նայէր՝ երբոր կատաղած ժողովուրդը՝ ողորմելի չուառն իր ձիուն տակէն ձգձգելով ոտքի տակ կ'առնուր. Գոնրատ՝ Գողգոթայէն վար իջած ատենն ալ, ժողովրդեան ուրախութեան աղաղակներու մէջ մի եւ նոյն պաղութիւնը կը ցուցնէր, եւ միայն երբեմն երբեմն աչքը մէկ կողմը դարձնելով «Ես ինչպէս կը նայէր, որ զինքն Հենրիկոսին հայրն ըլլալը ճանչցուցած էր, եւ Գիսթէնշլայնին, Հելմոնտին, Վիթթէքսին եւ Ռոպերթին ընկերութեամբ, կամաց կամաց ժողովրդեան մէջէն՝ որ իրեն «Կեցցէ», կը գոչէին, կը քալէր. եւ ասոնց՝ իրեն երկնցուցած ձեռքերը կը թօթուէր: Եւ զինքն կ'ընէր նաեւ Հենրիկոս:

Գոնրատ աս առտուան դէպքին վրայ տգոհ տուն մտաւ, եւ հոն ալ իր ուղած խաղաղութիւնը չգտաւ. որովհետեւ անմիջապէս բոլոր անցքերը ժողովրդեան բազմութեամբ լեցուցան եւ «Կեցցէ Կայսր», աղաղակներու մէջ շատ անգամ «Կեցցէ Լէոբոլտոս Հոխֆուրդի կոմսն եւ իրեն ասպետական որդին Էլիսհայմի գտեալը», բառերն ալ շատ կը խառնուէին:

Հելմոնտ կոմսն ու Գիսթէնշլայնն ուր որ կ'երեւային ժողովրդեան «Կեցցէ», աղաղակներով կ'ընդունուէին, որովհետեւ ժողովուրդը գիտէր որ Հելմոնտ կոմսը՝ Կէրոյին եւ Հենրիկոսին մէջ ըլլալու մարտը կարելի ընելու համար՝ վերջինն իբրեւ որդեգիր գրել կ'ուզէր, իսկ Գիսթէնշլայնն անոր ասպետական հարուածը տալու պատրաստ էր: Ժողովուրդը ինչորեք որ աս բանս հիմակ ըլլայ. սենեկապետը՝ զինքն պատրաստ կը ցուցնէր. իսկ Հելմոնտ կոմսն երգում ըրաւ որ Հենրիկոս Հոխֆուրդի կոմսը՝ թէ եւ իր սերունդը ճանչցուցաւ, բայց իր եւ Վէնտէլային մահունէն ետքը, նաեւ Էլիսհայմի ալ տէրն ու ստացիչը պիտի ըլլայ:

Ժողովրդեան մէջ ամէն մէկուն դէմքն ուրախութեան պնակէս կը փայլէր որ կարծես թէ Գտեալին երջանկութիւնն անոնց վրայ կ'երթար. եւ երթալով ժողովրդեան ձայնը կը բարձրանար թէ կայսրը Լէոբոլտոսին վրայէն «Կեցցէ» վերցնէ, եւ Աստուծոյ դատաստանը ի շնորհս Հենրիկոսին ըլլալէն եւ իր ամբաստանողը պատժուելէն վերնալէն ետքը, պէտք է որ անոր ինչքերն Հենրիկոսին տայ:

Գոնրատ արտաքուստ միայն ինք զինքը զուարթ ցուցնելով ժողովրդեան կամքը հաճել ուղեց, որովհետեւ կը զգար որ աս վայրկենիս մէջ անոնց ուղածը զլանալը կարելի էր: Հենրիկոս իր «Կեցցէ», ինչն ու պատժը ընդունած ատեն, աչուքներն իր հօրը մեծարոյ եւ ասպետական դիմացն ուղղուած էին, եւ երբ որ աս վայրկենիս մէջ գունատած կնիկ մ'ալ բերին՝ որ Գողգոթա լեռան ստորոտը. «Զրաշէկ խփը հիմա ձեռքը պիտի առնու», խօսքերը լսած ատենը մարած ինկած էր, Հենրիկոս ուրախութեան աղաղակ մը հանեց՝ եւ իր բարի գայեակը՝ զոր հիմա Հելմոնտ կոմսն իրեն իբրեւ ճշմարիտ մայր կը յանձնէր՝ պնակէս բազկացը մէջ գրկեց որ կարծես թէ միայն մահը զերեքը իրարմէ կրնար քակել:

Հիմակ երջանկութեան հասնողներն ու իրենց բարեկամներէն ամէնքն ալ դէպ ի սենեկապետին տունը կը ձիավարէին, որ այսօր զամենքն իբր հիւր ընդունելու կը սպասէր: Գիսթէնշլայնն մեծագին սեղան մը պատրաստած էր, ուր ամէն իրար նոր ճանչցողներն եւ իրենց բարերարները պիտի բազմէին, եւ աս սեղանի ատեն՝ գինեւոյ բարեմաղթութիւնները բուրն ալ Զարմանալի տղուն՝ Էլիսհայմի գտեալին էին, որուն՝ սեղանի բազմողները դեռ Հենրիկոս անունը կու տային, որովհետեւ աս անունն իրենց շատ սիրելի եւ մեծարոյ էր:

Հոֆուրդ կոմսը՝ սեղանէն ետքը, իր ընտիր բարեկամաց մէջ՝ իր բոլոր արեւածներն ու պատմութիւնը կը պատմէր, բայց զՀենրիկոս կայսեր գէմ՝ չգրգռելու համար զանի միշտ կը պաշտպանէր՝ եւ այնպէս կը պատմէր իբր թէ կայսրն իբրեւ արդար տէր մը, Կէրոյին ստուծիւններէն խաբուելով ըրած է. եւ թէ ան ալ բնաւ չյիշեց որ կայսրն իրմէ զտղայն գողնալ ուղած ըլլայ. նոյնպէս Գասէլկարդին գնդոյն մէջ իբրեւ իր որդին համարած տղուն վրան ալ, բնաւ բան չխօսեցաւ: Երբոր գիշերն ուշ ատեն Հենրիկոս քնանալու դացած էր, Լէոբոլտոս սենեկապետին աւմէն բան պատմեց. նոյնպէս սենեկապետն ալ իր լուծութիւնն աւելնով յայտնեց որ կայսեր զՀենրիկոսն հալածելուն պատճառն ալ ան չէր որ Հենրիկոս Կէրոյին վրայ յարձակած էր, այլ յանկարծ անոր աւջը վրայի բիծը տեսած ըլլալով, եւ իրմէ՝ մօրը պատահած մոլեղի գէպքը լսելով, իմացած էր որ անտառին ան ասպնչականին տղան է՝ որուն քովն ինք անքուն գիշեր մ'անցուցած եւ ան ատենունէ ի վեր իր հանգիստն ու խաղաղութիւնը կորսնցուցած էր: Սենեկապետը մի եւ նոյն ատեն իր բոլոր կասկածներն ալ Լէոբոլտոսին յայտնեց՝ թէ Գոնրատ իր նախապաշարմամբ կուրացած՝ զՀենրիկոս կորսնցնելու ետեւէ պիտի իյնայ, մանաւանդ հիմա՛կ որ Հենրիկոս դքսոյ պատիւն ալ հագած է, եւ իր իբր վարմանալի տղայ ունեցած յատկութիւններովը Գերմանիայի կայսերական աթոռոյն աւելի մերձեցած է: Աս պատճառիս համար խորհուրդ կու տար անոր որ իրենց բոլոր ստացուածքը ծախեն եւ Գերմանիայէն դուրս ելլելով, կայսեր ձեռքէն ապահով ըլլան, որ իր նախապաշարմունքներէն՝ թէ աս երիտասարդն իր թափին աւաղակն ըլլայ, անբժշկելի է:

Լէոբոլտոս՝ ֆիլսոֆէնշլայնին խօսած ատենը՝ գետինը կը նայէր, եւ երբոր սենեկապետը խօսքը լմնցուցած ատենն՝ ան կարծիքն ալ յայտնեց թէ Գոնրատին նախապաշարումն անբժշկելի է, Հոֆուրդը ծիծաղեցաւ եւ իբր թէ իրեն հաղորդած յատակագծին վրայ շատ գոհ ըլլայ՝ ձեռքը ճակատին վրայ դրաւ եւ ըսաւ «Իմ Հենրիկոսս հիմայ պէտքը չէ որ պալատէն հեռանայ. ինք անանուն վիճակէ, ուրիշէն կախում ունենալէն, աղքատութենէ, յանկարծ ասպետի, դքսոյ կարգն անցաւ եւ հարուստ կալուածատէրի անկախութեան բարձրացաւ, թէ որ իր բարձրանալէն ետքը փախչելու ըլլայ՝ շատերը հարկաւ կը համարին թէ խղճմտանքն՝ այսչափ պատուոյ անարժան ըլլալը կը վկայէ»:

«Վասպէս կարծելը խնթեցու է», պատասխանեց Ռոպէրթ, որ ֆիլսոֆէնշլայնին ըսածին պէս՝ շուտով Գերմանիայէն հեռանալն ապահով միջոց մը կը համարէր:

«Չէ, որդեակ, պատասխանեց Լէոբոլտոս. «խենթութեամբ հետ ալ բանաւորութեամբ վարուելու եւ անոնց բարի օրինակ տալու է. վերջապէս՝ կաղաչեմ ձեզի որ յատակագծիս գէմ չդնէք: Գուր իմ գիտ-

ցածս չէք գիտեր. եւ ապագայ ատեն՝ ըլլալիքն ըլլալէն ետքը՝ թէ որ ձեզի պատմեմ, ինծի իրաւունք կու տաք»:

Հելմոնտ եւ Վիլիմէքինս՝ որոնք զՀոֆուրդն եւ իր քաջ զաւակն աւելի իրենց մօտը կ'ուղէին քան թէ հեռու՝ գլուխնին ծռելով իրաւունք տուին, թէ եւ ինչ բանի համար իրաւունք կու տան՝ չէին գիտեր. բայց որովհետեւ Լէոբոլտոսին կերպարանաց վրայ մեծ վստահութիւն ու հաստատութիւն կը տեսնէին, գէմ դնելը շատ դժուար կը համարէին:

Լէոբոլտոսին եւ Կերպէրկային իրար գտնելու ուրախութեան գինովութիւնը, քանի մը շաբաթ տեսեց. եւ աս ժամանակիս մէջ՝ եպիսկոպոսը Հոֆուրդին ստացուածոցը վրայէն նստելուն եւ իր վրայէն աքսորը հրապարակական օրհնութեամբ մը վերցուց, եւ իր ամրոցին փլատակներուն վրայ՝ սկսաւ նոր եւ ընդարձակ ամրոց մը բարձրանալ, եւ օր քան զօր Լէոբոլտոսին համար ան անգին տեղն՝ ուր ինք իր փնջն զմահ հասարակութիւնէրէն՝ գանձը գտած էր, շէնքը կ'աճէր:

Լէոբոլտոս՝ Ռատէպոնին պալատին մէջ բնակել չուզեց՝ որ աստուածային դատաստանաւ, բոլոր կալուածներովն իրեն եւ Հենրիկոսին ինկած էր, այլ մինչեւ որ իր ամրոցն ու պալատին շինութիւնը լմնցաւ նէ, Ասիէնի մէջ բնակեցաւ:

Մնացածը գու աւելի:

ԳԱՂԹՈՂ ՀԱՅ ՄԸ

Մնա՛ս բարով իմ բերկրալից որրօցըս,

Պերճ Մասիս՝ յաւէտ մշնաս բարով.

Աղէկարը հրաժեշտը տխուր լաճքիս մէջ

Ինչ յուզմունք կ'հանէ, սէ, ինչ խըռով:

Յարկերէդ հեռու միակ մէկ քայլ մը՝

Թէպէտ պարզ, անշուք են ու անշէն,

Կը զմանն թոքերն իրենց պաշտօնը,

Աշխարհքներ սրտիս վրայ կը ճնշեն:

Մթագնած աչքերն՝ ներքոյն նկարը,

Ետեւնին միշտ կը նային անթարթ,

Ամպերուն ըստուար քօղին մէջէն ալ

Կը փնտռեն դեռ ցանկալի կամարդ:

Զուր ցամքած ու կիսաբաց բերանը

Կը ջանայ կրցել պարզ խօսք մը գեթ,

Ա՛խ, հաղիւ կրնայ դանալ մէկ բառ մ'որ

Ցուցնէ քեզ միտքն երախտագէտ:

Մնա՛ս բարով կ'ըսէ լոկ, բայց աս խօսքը՝

Մեծ մ'ըսաւ*, եւեւ սէր ու գորով,

Ցաւ, կսկիծ կ'յայտնէ քան լացքն ու ողբը,

Քան հաղար խօսքը: Հեղ մ'ալ մնա՛ս բարով:

* Լորո Պայրըն

ԾԱՊԿԻ ՄԱՍԿՈՐԲԱՆ

Գ. ՍԱԽԵՐ

Ծոռյան, (Զափաֆ Lilium).

Շառանն ինք իրեն ծաղիկ տեսակ մը կը կազմէ, ծաղիկը 6 տերեւ ունի եւ զանգակաձեւ է. ամէն մէկ տերեւն ալ իր երկայնութեանը վրայ նեկտարի կամ հիւթոյ մը գծեր ունի:

Հրաշաւան (L. bulbiferum) Հարաւային Գերմանիայի, Հելլադիայի եւ Իտալիայի լեռանց վրայ կը գտնուի: 2—3 տանաչափ բարձր է. նեղ ու նիզակաձեւ տերեւներ, ու կանգուն եւ կրակի պէս կարմիր ծաղիկներ ունի: Ասոր մէկ տեսակն ալ նորրոջագոյն ծաղիկներ ունի: Կան ուրիշ տեսակներ ալ օրինակի համար բազմաթիւութիւն, զոյնզոյն եւ այլն: Ասոնց ամենուն սոխերն ալ իրարու նման են՝ գեղնիկ եւ թեփոտ: Քիչ մը շուք եղած տեղ կը անկուի եւ ամէն 3 տարին մէջ մը կը փոխադրուի: Ամէն տեսակ հողի մէջ յառաջ կու գայ եւ խիստ շատ կը բազմանայ:

Սպիտակ Շ. (L. candidum) 3 տանաչափ բարձրութիւն ունի տերեւներուն ձեւը վարի կողմը լեզուի, իսկ ծայրը նիզակի ձեւ ունի. ծաղիկը մեծ, ձեւն պէս ձերմակ է եւ գեղին փաշտոյ անոթներ ունի: Սոխը գեղին, թեփոտ է, եւ շուշանին առ տեսակը շատ անուշահոտ է: Ասի դաշնազան տեսակներ ունի 1. Սպիտակ Շ. Դեղին բծաւոր երեւելիքով 2. Զերմեկոյն բծաւոր երեւելիքով 3. Դեղին կարմիր բծաւոր երեւելիքով 4. Սպիտակ եւ բազմաթիւ ծաղիկով: Ասոնք փափուկ եւ քիչ մը խոնաւ գեանի վրայ կը տնկուին: Արմատն կ'աճին կը բազմանան:

Կարոլինեան Շ. (L. carolinianum) քառ մեծի մասին մէկ ծաղիկով միայն ցօղաններ ունի, որոնց տերեւներով, եւ վար կ'ախուած ծաղիկով է, որուն վրայ սեւ բծեր կան եւ տերեւներուն ծայրերը նորրոջագոյն եզրեր ունին: Աս ինչպէս նաեւ վերին ալ պարտիկ ծաղիկներ են. ասի աշնան կը ծաղիկ եւ սոխերուն աճելովը կը բազմանայ, որոնք 3 կամ 4 տարին մէջ մը գլխաւոր սոխը հանելով նորէն տնկուած ատեն, քովէն կը զատուին, բայց առ գործողութիւնը ծաղիկը լիննալէն ետքը պէտք է ընել:

Կաթարմիր Շ. (L. chalcedonicum). Հարաւային Եւրոպայի եւ փոքր Ասիայի տունի մըն է: Դեղին եւ թեփոտ սոխերէն 2 տանաչափ բարձր ցօղան մը յառաջ կու գայ, որուն վրայ գծաւոր ու նիզակաձեւ տերեւներ պատած են որոնք քանի վեր կ'ընեն կը պղտիկան. Յունիսի Յուլիոսի մէջ կը ծաղիկն. ծաղիկը սքանչելի կարմիր եւ գեղին է, եւ ծաղիկն տերեւները սեւ բծաւորեալ:

Ճափոնացի Շ. (L. japonicum). Տեղը Չինամաչին ու Ճամբոն է. Յուլիոսին կը ծաղիկ. ասոր սոխը մեծ չէ, գոյնը ձերմակ է եւ թեփոտ: Ցօղանը 1—2 տանաչափ բարձր. հասարակօրէն 1 բայց երբեմն 2 ծաղիկով: Ծաղիկը մեծ, ձերմակ, շատ սիրուն եւ հոտաւետ է: Եւ որովհետեւ առ ծաղիկը քիչ մը փափուկ է, ընձանակի մէջ կը պահուի:

Վերաշառան (L. superbum). Հիւսիսային Ամերիկա. 4—5 տանաչափ բարձր բազմածաղիկ. տերեւներուն ձեւերը վերիններուն նման. ծաղիկը նորրոջագոյն՝ մէջերը սեւ բծաւորեալ եւ վար կ'ախուած. առ տունին իր ծաղիկներովը բիրտմախ ձեւ ունի: Յունիսին Յուլիոսին կը ծաղիկ եւ պարտիկ ծաղիկ մըն է:

Վաղրաշառան (L. tigrinum). 2—3 տանաչափ բարձրութիւն ունի եւ բազմածաղիկ է, որոնց գոյնը նաւթի պէս կարմիր եւ մութ գորշ բծերով բծաւորեալ: Տերեւներուն մէջերէն բուսած փոքր ծիւրերն կը բաղմանայ: Բայց օդի մէջ կը մնայ եւ Ազոտոսին կը ծաղիկ: Շառիկ ծաղիկ մըն է որ ամէն պարտիկաց մէջ հարկ է որ գտնուի: Թէ որ ասոնցմէ շատ միատեղ տնկուելու ըլլան գեղեցիկ ածու մը կ'ըլլայ:

ԱՆՔԱՐԱՅԻՆ ԵՐԵՎԱՆԻ

Առաքաղիային երբեքին մասերը:

Առաքաղիային ներքին կողմանց վրայ մեր ունեցած ծանոթութիւնը 1788էն ի վեր է, որովհետեւ առ ատենէն յառաջ Եւրոպայի մը՝ հաւանականաբար հոն դեռ ոտք կ'ոտած չէր: Ճէքսըն նաւահանգստի մէջ հիմնուած՝ յանցաւորաց դաղթականութիւնը, հետզհետէ նորէն դաղթողներով տարածեցան, եւ սկսան շրջակայ տեղեր ալ բնակութեան համաձայն տեղ փնտռել: Եզերաց վրայէն դէպ ի հիւսիս ու հարաւ յառաջ դացին եւ մինչեւ Կապոյտ լեռանց ստորոտը հասան:

Երանց առ շրթաները ծովեղերէն 50—70 անգլ. մըն հեռաւորութեամբ՝ ծովեղեր հետ զուգահեռական կ'երթան, եւ դաղթականներն՝ Առաքաղիային ուրիշ մասերէն զատող արդէնքներն ասոնք էին: Թէ եւ արդէն շատոնց շատ փորձեր եղան առ լեռներէն անդին անցնելու՝ բայց վայրագար. այնպէս որ առ արդէնքներն անցաղթելու եւ լեռանց մէկալ կողմն եղող երկիրներն անձամբ համարուեցան: Գծուարութիւնն ան չէր որ լեռները շատ բարձր ըլլան (որովհետեւ միջին բարձրութիւն մ'ունին). այլ վստիկ առ լեռները խորունկ անդունդներու եւ գրեթէ ուղղաձիգ պատերով վիհերու լաբիրինթոսներով լի են, որոնք այնպիսի զարմանալի եղանակաւ իրարու մէջ մտած են որ վրանին ելելը կարելի չէ: Շատ զինուորականներ, եւ հանձարագէտներ (ingenieur) իրենց փորձերուն մէջ կեանքերնին զոհեցին: Տալս պաշտօնակալը 1789ին առջին փորձն ըրաւ, հետը պղտիկ զօրաբաժին մ'առնէր, բայց եւ ոչ լեռանց առջին կարգերուն կրցաւ հասնիլ: Հետեւեալ տարին՝ Թանգ նաւապետը համարձակեցաւ, բայց իրեն փորձն ալ առջինէն լաւագոյն չեղաւ. նոյն վախճանն ունեցաւ 1793ին Բէթէնը զօրապետը, թէ եւ Ալիբեկին տաժանելի ճամբորդութեանցը վարժած էր. նոյնպէս ծովու վրայ մեծապէս յանգուզն եւ ամէն բանի ձեռնամուխ եղող Պր. Պաս ալ, 1796ին երկայն աշխատութենէն ետքը, հարկադրեցաւ առ գործքէն ետ կենալու: Թէպէտեւ Պաս իր թեւերուն վրայ հաստատած երկրթէ ճանկերով, եւ չուսնով քանի մը ահռելի անդունդ մէջ յառաւ, բայց արտաքոյ կարգի բազմաթիւ գծուարութիւններէն յոգնած՝ կամաց կամաց առ համալումն ունեցաւ թէ առ լեռանց շրթայէն մէկալ կողմն անցնիլն անկարելի ըլլայ: Տեղացւոյ տառապելական եւ զրգուող պատմութիւնները՝ թէ լեռանց անդիի կողմն մեծ ծով մ'ու ձերմակ բնակիչներ ըլլան, որոնք Եւրոպացւոյ պէս ծովեղերեաց աներու մէջ բնակին, հետաքրքրութիւնը կ'աւելցնէին:

Վերջապէս՝ դաղթականութեան 26երորդ տարին (1813) իրենց մէջ մեծ երաշտութիւն մը եղաւ: Ծովե-

դերաց եւ լերանց շղթաներու մէջ եղած երկրի միջոցը ջրոյ պակասութենէն բոլոր այրեցաւ, փոքր արուակները չորացան, եւ անասնոց մեծ մասը ճարակի պակասութենէն ստոկեցան: Բայց առ դժբախտութիւնը՝ տեւական բարեբախտութեան մը պատճառ եղաւ: Աս մեծ կարօտութիւնը Պլուքսէնոս, Ուէնթուէրթ եւ Լանսըն երեք քաղաքները զրգուէց որ միացեալ զօրութեամբ լերանց մէջ մտնեն, եւ մէկալ կողմը իրենց արջարաց տեղ զբռնեն: Ասոնք՝ իրենցմէ առջի ճամբորդներուն միտ չգրածը՝ միշտ աչքերնուն առջին ունէին, այսինքն թէ գետերուն հոսանքները միշտ դէպ ի արեւելք կ'երթան եւ ովկիանոս կը թափին. եւ առ բանն աչաց առջին ունենալով հաւաքաւ ուղղութեամբ դէպ ի ներս զարկին եւ առ եղանակաւ լերանց գլխաւոր շղթայի մը հանդիպեցան, ուր մեծ աշխատութեամբ եւ 50 անգամ մը ճամբայ ընելէն ետքը կրցան մինչեւ այնպիսի կէտ մը ելլել, ուստի որ առջեւնին բնագործակ եւ ճարակաշատ երկիր մը տեսան: Յանցաւորաց դործունէութեամբը քիչ ատենուան մէջ դէպ ի տն երկիրը դիւրաւ անցնելու ճամբայ մը շինուեցաւ, եւ առ երկրիս մէջ տեղը Մագդարի գետին քով Պաթէօրթ քաղաքը շինուեցաւ:

Երկրին ներքին կողմերն առաջին մեծ ճամբորդութիւնն ընողը՝ 1817ին Օքսֆորդ գօրավարն եղաւ՝ որուն գլխաւոր մտադրութիւնը Լոսլան գետին ընթացքը որոշել էր: Աս գետն երկայն եւ անթիւ կորութիւններէն ետքը հարթերես գետնի մը վրայ՝ անդնդախոր ճախնի մը մէջ աներեւոյթ կ'ըլլար: Աս տեսնելով միտքն եկաւ որ առ գետը անբաւ ճախնի մը կը փոխադրուի, եւ ճամբան ալ յառաջ տանիլ չաղեց թէ եւ 20 մղոն ալ յառաջ երթալու ըլլար Մորամպիճի գետը կը գտնէր, որ առ հարթերես երկրին ճախններէն կը ծնանի: 400 մղոնի չափ երկրին առ կողմերը քննեցին եւ 5 շաբաթ շարունակ ճամախուտ տեղերու վրայէն կը քալէին, եւ դիշերուն հանգիստ մ'առնելու համար չոր տեղ մը չէին գտներ:

Տառնուիւր տարի ետքը, ուրիշ ճամբորդներ Մագդարի գետին ուղղութեամբը յառաջ գացած ատեննին առջինին նման հարթերես երկիր մը գտան, որուն վրայ նոյն գետը շատ ծիւղերու կը բաժնուէր: Ճամբորդին մէկը նաւակ մը մտաւ եւ ձեռքը երկայն եղեգով մը առ հեղեղին վրայ այնչափ յառաջ գնաց որ ցամաք երկրին ու ծառերն իր տեսութեան դաշտէն կործնուց եւ հարկադրեցաւ նորէն իրեն ընկերացը ետ դառնալ:

Աս եղանակաւ երկու գետերուն ընթացքը դիտուելէն ետքը՝ որոնք անբաւ ճախններու մէջ աներեւոյթ կ'ըլլային, յառաջ բերուեցաւ որ Աւստրալիային միջին կողմերը մեծ ծով մ'ըլլայ: Բայց առ ճամբորդութիւնները ձմեռն ու թաց եղանակներու մէջ եղած էին, եւ երկրին յատկութեանց միայն մէկ հատը կրնային ցոյցնել: Լերանց վրան անձրեւներն անանկ օտարիկ են, եւ անոնցմէ լեռն ի վայր յառաջ եկած հեղեղներն անանկ զարհուրելի են որ առջեւնին ինչ որ գայ կ'աւրեն կ'ապաւանեն եւ կը տանին: Օքսֆորդ ասանկ անձրեւի մը հանդիպելով անանկ մեծ փտտիկի մէջ մտաւ՝ որ մերձաւոր տեղ լեռ մը չըլլալու ըլլար, կենցաղը պիտի կորսնցնէր: Սթէօրթ նաւապետին ամառ ատեն նոյն կողմերն ճամբորդութիւն ըրած ատեն՝ առ ճախախուտ երեսն՝ այնպէս չոր էր որ բոլոր երկիրը՝ չոր մակերեւոյթ մը կը ներկայա-

ցընէր: Ան մեծ եւ առերեւոյթ անբաւ լիճերն՝ որոնց մէջ ճամբորդները նաւով կը պարտէին, հիմակ ընդարձակ եւ չոր երես մըն էր, որուն վրայէն արեգակն կիղիշ ծառագայթները կը ցլանային: Միայն առդին անդին քիչ մը ջրեր ու ծակեր կ'երեւային:

Մնացածն էլ անհրաժեշտ:

~~~~~

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՐԻՄ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԸՐՈՒՆՍՏԻՑ

Քանդակագործութեան վրայ:

Քանդակագործութիւնն (Sculpture) ան արուեստն է՝ որն որ գծագրութեան ձեռքով ու երկվորի գրչի օգնութեամբ բնական առարկաներուն կը նմանի: Քանդակագործութեան նիւթերն են, մարմնը, քար, ոսկի, արծաթ, պղնձ ու փայտ: Քանդակագործներն առ նիւթերուն վրայ կամ խորաքանդակ եւ կամ բարձրաքանդակ գործուածներ կը շինեն:

Բարձրաքանդակ պատկեր ըսելով՝ կ'իմացուի բնութեան նմանելով շինուած առարկաները, որոնք, ազատ ու առանց յատակին կռթնելու կը կենան: Իսկ խորաքանդակը՝ յատակէն դուրս ցցուած գործուած մըն է:

Քանդակագործութիւնը հիներուն մէջ շատ աւելի յառաջագնաց էր քան թէ հիմա: Յոյներն ու Հռոմայեցիները ասոր մէջ շատ երեւելի էին: Նոյն ատենէն ձեռքերնիս եկած վարպետ գործուածներուն կատարելութեան վրայ կրնանք միայն ապշել ու զարմանալ: Ամեն մարդ գիտէ կը ծաննայ Պելլէստերի Ապոլոնը, Աստղեկը, Աթենասը, Լաօգոնի խուփն եւ ուրիշ վարպետ գործուածները, որոնք զանազան հաւաքածոյցի մէջ զարմացման առարկաներ եղած են:

Մետաղ կամ պղնձ ձուլելու արուեստն ալ քանդակագործութեան կը վերաբերի, ասոր ձեռքով պատկերներ, արձաններ ու զարդեր կը շինուին: Գարձեալ քանդակագործութեան կը վերաբերի գաճէ դէմքեր ու պատկերներ շինելը, եւ ասի հասարակօրէն կաղապարով կ'ըլլայ: Ասով երեւելի քան դակագործներու վարպետ գործուածները կ'առնուի ու աժան գնով կը ծախուի, թէ այսպիսի առարկաները ստանալ ու տեսնելով յագեցալ ուղղութեան ու թէ նաեւ արուեստաւորաց օրինակի ծաւալելու համար:

Պղնձագրութեան (Chalcographie) ու Փայտագրութեան (Xylographie) վրայ:

Աս արուեստը մեղի պղնձագիրներ ու փայտագիրներ կը մատակարարէ: Փլորենտիայի մէջ ոսկերիչ մը առ արուեստին գաղիւր կը համարուի: Աս մարդը, որն որ Մացո Ֆինէկուէրա կ'անուանուի, սովորութիւն ունէր, որ իր արծաթի վրայ գործածներուն ամէն մէկէն կաւով կաղապար կ'առնուէր, ու առ կաղապարն մէջ հալած ծծումք կը թափէր: Անգամ մը յաջողուց ձէթի ու մրուրի ձեռքով այսպիսի պատկեր մը թղթի վրայ առնուլ, նոյն նիւթերը առած պատկերին վրայ քսելով: Աս գիւտը շուտ մը հասարակ եղաւ, ու 200 տարուան մէջ հիմակուան կատարելութեան աստիճանին հասաւ:

Պատկերափորագրութեան երկու տեսակը կայ. փայտի ու պղնձի վրայ:

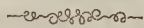
Փայտագրութեան մէջ՝ ան ամէն մասերն ու գծերը որ գործուածին մէջ պիտ'որ երեւան, բարձր կը փորագրուին, իսկ ծերմակ մնալու տեղերը խոր, եւ ըստ հետեւորդի ան տեղերը թանաք չեն առնէր:

Պղնձագրութեան մէջ ըստ ամենայնի ասոր հակառակն է. թանաք առնելու տեղերը խոր՝ իսկ ծերմակ մնալու տեղերը բարձր կը փորագրուին: Տարբեր պղնձէ տախտակին վրայ թանաքը քսելէն վերջը բարձր տեղերը կը մաքրէ, այնպէս որ թրջած թուղթը պղնձէ տախտակին վրայ դնելէն ու մամլոյ տակէն անցնելէն ետքը, խորունկ տեղերուն մէջ կը մնան եւ այսպէս բոլոր սեւ մասերը իր վրան կ'առնուին:

Պղնձագրութեան երկու գլխաւոր տեսակը կայ, այսինքն մէջ մը խորաքանդակով՝ մէջ մ'ալ ժանտաջրով (eau regale):

խորաքանդակ կ'ուզուի նէ, կարմիր պղնձէ տախտակի վրայ կը գործեն, որն որ փայլեցուցիչ գործիքով յղուած ըլլայ: Երկու տեսակ քանդակագործի կը գործածուի, մէկը քաւակուտի, մէկ մ'ալ շէղ քաւակուտի, ասոնցմէ զատ ուրիշ քանի մը գործիքներ: Ուստի նախ եւ յառաջ պղնձէ տախտակը ճերմակ մեղրամոմով կ'օծեն, վերջէն պղնձագրին կամ դծադրին ետեւը կարմիր նիւթ մը կը քսեն. ան մասերուն միայն որոնք որ պիտ'որ փորագրուին: Ապիւյց ետքը աս կարմիր կողմը մոմով օծուած պղնձէ տախտակին վրայ կը պառկեցնեն, ու սրածայր գործիքով մը պատկերին ամէն մէկ դծին վրայէն կամայ մը կ'անցնին, որով մեղրամոմին վրայ բոլոր կարմիր դծերը կ'ենլին: Աս ընելէն ետքը երած կարմիր տեղերէն մեղրամոմը մէկդի կ'առնուն, եւ այսպէս պղնձէ տախտակը դիւրաւ կը դծուի. վերջէն գործքը խորաքանդակով յառաջ կը տանին կը լմնացնեն: Աս կերպ պղնձագրութիւնը խիստ դժուար, բայց շատ յարգի է:

Հատարակ գործածութեան մէջ եղածը ժանտաջրով պղնձագրութիւնն է. պղնձագրի փորագրողներուն մեծ մասն աս եղանակը կը գործածեն, գործածենին դիւրաւ ու շուտ լմնացնելու համար: Ուստի ասոր համար, պղնձէ տախտակը փոխանակ մեղրամոմով օծելու, ջնարակով կ'օծեն, որն որ բեւեկինի խէժ է, ռետինէ ու ընկույն եղէ կը պատրաստուի: Արդ պղնձէ տախտակը կը տաքցնեն ու ջնարակով օծուած երեսը վառուած մեղրամոմի ծխով կը սեւցնեն: Ապիւյց ետքը վերը ըսուած եղանակաւ դծագիրը ջնարակին վրայ կը պառկեցնեն, ու տախտակին չորս կողմը կարմիր կամ կանաչ մեղրամոմով շրջանակ մը կը շինեն, ու վրան քիչ մը ժանտաջուր կը հեղուն, որն որ հասարակ ջրով խառնուած կրնայ ըլլալ: Ժանտաջուրը կ'երթայ միայն պղնձին վրայ կ'աղչէ, եւ այսպէս դժագրուած տեղերը քանդակագործուի պէս կը քերէ: Վերջէն ջնարակը մեղմ կրակի ցուցնելով ցնդել կու տան, աղէկ մը կը սրբեն ու կը սկսին քանդակագործելով պղնձի վրայ գործել ու աւարտել: Աս կերպ պղնձագրութիւնը շատ աղէկ ու օգտակար է ան տեսակ դժագրիւններու համար, որոնք շատ գծեր ունին, որովհետեւ ժանտաջրով ան ամէն գծերը ճիշդ կ'ենլին, որոնք որ քանդակագործելով այնչափ ճիշդ հանելն անկարելի է:

ՍԱՆՐԱՆՈՒՐԷ ԵՒ ԶՈՒՍԱՐՃԱՒԷ

Չատիկական հաւկիթ:

Բարբարոս-Բէն Է:

Չատիկն առջի իրիկունը՝ Վիեննայի Բերթենշթրաստէ ճամբուն վրայ, աղքատ սկեսալ մինչեւ ամենահարուստը մեծ բաղմութիւն մը կը վիսար եւ շքեղ շէշաֆէ խանութ մը կը մտնէր: Ստուգիւ մեծ հաճութիւն մըն էր, աս զուարթ գէմքերը տեսնելն եւ անոնց ուրախութեան ձայները լսելը: Ամէն մէկ աղայ իր քմայն համաձայն իր բաղձաւքը կը յայտնէր: Ան ամենայն բարութեամբ եւ շքեղութեամբ զարդարուած խանութին մէջ՝ մէկն աս մէկան ան բանը կը գնէր: Ատչափ բաղմութեան եւ ուրախութեան մէջ միայն աղայ մը որ տասը տարեկան էր, եւ աղքատօրէն հաղուած, վախ, տոգոյն եւ հիւանդատ, լուռ կեցած կը նայէր. աղուն քովը կնիկ մը կը կենար որ թէ եւ դեռ տարեւոր չէր բայց նոյնպէս տոգոյն ու նիհար էր. զգեստները թէեւ մաքուր էին, բայց խիստ աղքատ ըլլալը կը ցուցնէին, եւ զատիկան մեղմ ցուրտը՝ հազած բարակ զգեստէն կը թափանցէր եւ խեղճը կը դողար: Երկուքն ալ խանութին մէջի գեղատեսիլ եւ անուշահամ առարկաներուն կը նայէին, որոնցմէ ուղէին չուգէին պէտք էին հրաժարել: Դոյն միջոցի մէջ հարուստ կնիկ մը խանութին առջին գալով, խանութպաններէն մէկուն՝ արհեստական կողովը ցուցուց՝ որուն մէջ հաւ մը հաւկիթներու վրայ նստած էր, — «Ի՞նչ կ'արժէ», — «24 ֆլորին», — «Ահ ստալը», ըսաւ կնիկ եւ երկու ոտի սեղանին վրայ դրաւ: Աղքատ մայրն ու աղան որ աս բան տեսած էին, ցառով մը կը նայէին, եւ նոյն միջոցին մէջ աղքատ կնկան շրթաններն աս բառերը հնչեցին «Քսանուորտ ֆիռ»:

րին... Աս գումարը մեղի ստուգիւ մէկ ամսուան կը բաւէր... Լուգովիկոս, եկուր աղա, եկուր երթա՛նք, աղէկ բան չէ ասանկ բաներ կենալ ու դիտել երբոր տան մէջ ուտելու հաց չունինք: Լուգովիկոս հնազանդեցաւ, բայց ակամայ, որովհետեւ հոն երած աղիւ առարկաներուն վրայ որոնք վարպետի գործքեր էին յափշտակուած էր, ի մասնաւորի շէշաֆէ շինուած առարկաներուն զատ հազա՛յէ է փառքէ քանի մը առարկաներու վրայ կ'աղչէր կը մնար, եւ կը մոտժէր թէ ի՞նչպէս կրնար երջանիկ ըլլալ, թէ որ իր պղակի ձեռքներովը՝ փոխանակ գարշահոտ ներկերը ճըզմելու որ հիմայ իր արհեստն էր, կարող ըլլար ասանկ գեղեցիկ բաներ շինել: Իսեղճ մօր խօսքերը չէին կորսուած, մետասանամեայ պղտիկ աղջիկ մը, որուն կապոյտ աչքերը խոհեմութեամբ ամէն բան կը գիտէին, աղքատ մօր սիրտ կսկծեցնող խօսքերը լսած էր, եւ ոտիցը մատերուն վրան կոխած, գլուխը վեր առած, հասակաւոր մարդու մը, որ իր ձեռքէն բռնած էր, լսածն սկսնէին վար կը պատմէր:

«Սիրելի մեծ հայրս, կ'ըսէր. «Կ'աղչէմ որ աս աղքատաց ետեւէն երթանք եւ տեսնենք որ ո՛ւր կը բնակին»: — «Թէ որ արուարձանի մը ծայրը կը բնակին նէ»: — «Ան ատեն կաւք մը կը վարձենք եւ անանկ ետ կը գառնանք: Սիրելի մեծ հայր, կ'աղչէմ մի զմանար: Եւ որպէս զի աս պղտիկ աղաւ տանդ մոռնաս, իրիկունը ամբողջ լրագիրք քեզի էս կը կարդամ»: Աղջիկն աս խօսած ատենն՝ ան ուղղութիւնը բռնած էր՝ ուր աղքատները կ'երթային. իսկ ճերմակ մայրնով մարդը Մարիամին զգած մանցը վրան ուրախանալով, սրչափ որ հասակը կը ներէր՝ ընթացքը շուտցուց: — «Իսկ քու զատկական հաւկիթներդ, Մարիամ, երբ պիտի գնենք», — «Չգիտեմ հայր, ասոր վրան ետքէն կը խօսինք: Սա դժբախտներն, ի՞նչպէս շուտով կը քալեն», Եւ իրօք ալ երկու աղքատները կը վազէին, կործեն թէ հասնելու տեղ մ'առնէին, եւ երբոր Վիտին աւուարձանին ծայրը հասան, մութ մը խոնար Ժամու մը վրայ, հինգ դատիկոն բարձր եւ սգեղ տան մ'առջին կեցան, այնպէս որ ծերունին տան՝ ան մութ ու նեղ սանցքը՝ ուստի որ աղքատներն աներեւոյթ եղած, էին տեսնելով, քանի մը քայլ ետ քաշուեցաւ: «Բարի ու սիրելի մեծ հայրս, կ'ըսէր Մարիամ աղաւ չնով եւ գեղեցիկ հողաթափով ոտքն աղառտ սանդուղին վրայ դնելով. «Աղդէն հասանք, միայն աս սանդուղներէն ալ վեր ելելով. — «Բայց սիրելի՛ զաւակս, կ'ըսէր ծերունին՝ մէյ մը պէտք եմ նախ տան պահպանէն տեղեկութիւն մ'առնուլ, որովհետեւ այսպիսի մեծ քաղքի մը մէջ պէտք է խոհեմութիւն բանեցնել»: — «Բայց ասոնք, սիրելի մեծ հայրս, ստուգիւ աղքատ մարդիկներ են, եւ աղուն մայրն ալ ըսաւ թէ ուտելու հաց չ'ունին»: — «Քիչ մը համբեր՝ զաւակս, հիմակ զքեզ գոհ կ'ընեմ»: Աս ըսելով Բարսայմը, ծերունւոյն անունն աս է, տան պահպանին բնակութեան մօտեցաւ եւ պատուհանին զարնելով նշան տուաւ: Պատուհանը բացուեցաւ եւ պառաւ մը տեսնուեցաւ, որ միմեալով մը հարցուց «Ի՞նչ կ'ուզէք»: — «Պուգէի կնոջ եւ աղուն մը վրայ՝ որոնք հիմակ սանդուղէն վեր ելան տեղեկութիւն մ'առնուլ: Ասոնք ձեր վարձուրներն են», Պառաւ աս խօսակցութեան ատեն Բարսայմին եւ աղջկան մաքուր զգեստները տեսնալով, բերանը փոխեց եւ քաղաքավարութեամբ պատասխանեց: — «Պուգէր մանուշակագոյն լաթով մը ծածկած կնիկը կը հարցնէք», — «Այո», — «Անի աղքատ այրի մըն է, եւ ամեն մ'առեկ է որ բնաւ գործք չ'ունի: Չաւակը լաւ ու յաջողակ աղայ մըն է, ներկաբարի մը քով կ'աշխատի, բայց վաստկածն իրենց խիստ քաղցը քիչ մը մեղմացնելու հաղիւ բաւական է: Եւ եթէ որ այսպէս յառաջ երթանք, ասն վարձքը վճարած չըլլալուն համար, զիներ սնէն դուրս հանելու պիտի ստիպուենք: Սաղոյք է տարին 40 ֆլորին վարձք մեծ բան մը չէ, բայց չեն կրնար վճարել: — «Որքան աս կնիկը լաւ ու պատուաւոր անձ է, եւ միայն գործքի պակասութիւնը զինքն աս վեճակի մէջ խօթած է»: — «Այո», — «Որքան իրենց բոլոր պարտքին դիմացն ինծի ընկալաւոր մը տուր, ահա քեզի իրենց պարտքը», Պառաւ անմիջապէս ընկալաւորը շինեց, Մարիամուն աշուրներն ուրախութենէ կը փայլէին, եւ հաղիւ թէ իր պղտիկ ձեռքներովն ընկալաւորը բռնեց, սանդուղներէն վեր կ'ուզէր աճապարել: — «Քիչ մ'ալ»:

